

§ 5. Ἐπιβιώσεις τῆς περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ιδέας κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν.

Ὅσα ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑπὸ τὸν τίτλον «οἱ νεοκοντρακτουαλισταὶ» παραγράφῳ ἐξετέθησαν θὰ ἤρουν, ὅπως καταδειχθῆ ἀνακριβῆς ὁ ὑπό τινων ἑξενεχθεὶς ἰσχυρισμός, ὅτι ἡ περὶ κοι-

μοῦ βλ. **Fragarane**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 11 κ. ἐπ. **Louis Blanc**, Histoire de la Révolution Française, τ. 11, σελ. 46 κ. ἐπ., 101 κ. ἐπ. **S. Marc Girardin**, J.—J. Rousseau, sa vie et ses œuvres, τ. II, σελ. 357. **R. Saleilles**, Fondement du développement du Droit (ἐν: Revue Internationale de l'Enseignement, n° 7. **Morley**, Rousseau, London, 1888. **Jean Izoulet**, La Cité moderne. Métaphysique de la Sociologie, 7e édit., Paris, Alcan, 1908, σελ. XVII κ. ἐπ. **C. Bouglé**, Rousseau et le socialisme. Leçons faites à l'École des hautes études sociales, Paris, Alcan 1912. **Guyot**, I principii dell' 89 e il socialismo, 2^a ed., Milano, 1901. **H. Lichtenberg**, Le socialisme au XVIII siècle. **Antonio Pagano**, L'individuo nell'etica e nel diritto, τ. II, L'individuo nel diritto, Roma, 1933, σελ. 117 κ. ἐπ. **Laviosa**, La filosofia scientifica del diritto in Inghiltera, Torino, 1897, σελ. 394 σημ. 1.

1) Βλ. π. χ. **A. Esmein**, Éléments de Droit Constitutionnel français et comparé, 7e édit. revue par H. Nézard, Paris, Sirey, 1921, σελ. 288. **Carré de Malberg**, Contribution à la théorie générale de l'État, Paris, Rec. Sirey, 1920 — 1922 τ. I, σελ. 52. «La doctrine du contrat social est universellement rejetée aujourd'hui en ce qui concerne le fondement de la Société». **Idilio Vanni**, Lezioni di Filosofia del Diritto, raccolte stenograficamente e compilate, 1901 — 1902, σελ. 542: «Per quel che riguarda l'ipotesi dello Stato di natura, del diritto anteriore allo Stato e del contratto sociale che fonda lo Stato, non c'è bisogno di indagarsi in una critica che sarebbe un anacronismo». **M. Haurion**, Précis de Droit Constitutionnel, 2e édit., 1929, σελ. 94: «Telle est, en première ligne la théorie du contrat social de Rousseau aujourd'hui universellement, abandonnée. Telle est aussi celle du contrat politique ou contrat de gouvernement, qui malgré certaines vraisemblances historiques, doit être également délaissée». **J. L. Brierly**, Le fondement du caractère obligatoire du Droit international. Ἐν: Rec. des Cours de l'Académie de Droit international, 23, 1928, III, σελ. 471, ἐνθα περὶ τῆς θεωρίας

νωνικοῦ συμβολαίου ἰδέα, ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον εἰς τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ Δικαίου, τυγχάνει τελείως ἐγκαταλελειμμένη καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ περὶ ταύτης μελέτη θ' ἀπετέλει ἀναχρονισμόν, ἢ τὸ πολὺ θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη ἱστορικὸν μόνον καὶ ἄνευ πρακτικῆς ἀξίας σήμερον ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ πλείστοι τῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ παραγράφῳ ὀνομασθέντων συγγραφέων τυγχάνουσι σύγχρονοι.

Ἐνεξαρτήτως ὅμως αὐτοῦ, ἐκ τοῦ γεγονότος καὶ μόνου ὅτι ἡ ἔκφρασις τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου διατηρήθη μέχρι σήμερον, ἔστω καὶ ἐὰν ἡ ὑπὸ ταύτης διατυπωμένη ἰδέα ἀποτελῇ ἀντικείμενον κριτικῆς ὑπὸ πλείστων τῶν συγχρόνων συγγραφέων, τὰ δὲ πρὸς τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον συνδεθέντα, ἀδιάφορον ἐὰν ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως, προβλήματα ὑφίστανται ἔτι καὶ σήμερον, νομίζομεν, ὅτι προσπάθειά τις τείνουσα εἰς ἀπόκτησιν σαφοῦς καὶ ὀρθῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀντιλήψεως καὶ ἐπίκαιρος εἶναι καὶ διὰ τὴν πληρεστέραν καὶ ὀρθοτέραν κατανόησιν πλείστων πρὸς τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον συνδεθέντων προβλημάτων λίαν χρήσιμος τυγχάνει.

Ἄλλὰ νομίζομεν ἐπὶ πλέον, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς παρούσης παραγράφου, ὅτι ἡ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέα συνδέεται καὶ σήμερον ἔτι πρὸς τὸ Δημόσιον Ἰδίῳ Δίκαιον καὶ δὴ κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὸ Συνταγματικὸν καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς τὸ Διεθνὲς τοιοῦτον, εὔρηται δ' ἐξ ἄλλου ἐρριζωμένη

τοῦ κοινοῦ συμβολαίου γράφει, ὅτι, «elle a été abandonnée... depuis plus d'un siècle». **Ludwik Ehrlich**, *L'interprétation des traités*. *Ev Rec. des Cours de l'Ac. de Dr. intern.*, 24, 1928, IV. σελ. 62: «La théorie du contrat social, de la volonté générale comme source de la loi, n'est plus reconnue comme la source de la loi en droit public interne».

1) Πρὸβλ. **A. Schinz**, *La pensée de J.-J.—Rousseau*, Paris, Alcan, 1929, σελ. 12. **H. S. Maine**, *Essais sur le gouvernement populaire*, tr. fr. R. de Kerallain, Paris, 1887, σελ. 217 κ. ἐπ. **Idilio Vanni**, *Gli Studi di H. S. Maine e le dottrine della Filosofia del diritto*, Verona, 1892, σελ. 24.

ἐν τῇ κοινῇ σκέψει καίτοι κατὰ τρόπον διαίχυτον, ὑποσυνείδητον καὶ ὑπολειμματικόν.

Πράγματι τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον συνεδέθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρὸς τὸ Συνταγματικὸν Δίκαιον¹:

Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ «Grande Charta», ἡ «Petition of Rights» καὶ ἡ «Bill of Rights», ἧτις ἀπετέλεσε μίαν τῶν πράξεων τῆς Ἀγγλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐθεωρήθησαν ὡς εἶδη κοινωνικοῦ συμβολαίου².

Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ὡς κοινωνικὸν συμβόλαιον ἐθεωρήθη ἡ βραδύτερον καὶ δὴ τῷ 1620 ἐν τῷ πλοίῳ May flower ὑπὸ τῶν μεταναστῶν, οἵτινες μετέβαινον, ὅπως ἰδρύσωσιν ἀποικίαν εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν, συναφθεῖσα συμφωνία (Plantation Covenant)³.

1) Ν. Ν. Σαριπέλου, Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου καὶ Γενικοῦ Δημοσίου Δικαίου, τ. Α., α', Ἀθῆναι, 1903, σελ. 26, σημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, Κρητικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, Ἀθῆναι, 1902, σελ. 11 κ. ἐπ. Α. Ι. Σβώλεω, Τὸ νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ Πολιτεύματος, Ἀθῆναι 1928, σελ. 21. Τοῦ αὐτοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, Α', Ἀθῆναι 1934, σελ. 95.

2) Βλ. Α. Ι. Σβώλεω, Τὸ νέον Σύνταγμα κ.λ.π., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 21, σημ. 4, ἐνθα καὶ βιβλιοβλαφία. Τοῦ αὐτοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 80, ἐνθα καὶ ἐνδιαφέρουσαι παρατηρήσεις σχετικῶς μετὸ ἐὰν ἡ Magna Charta δύναται ἢ οὐ νὰ θεωρηθῇ Σύνταγμα ὑπὸ τὴν σημερινὴν τοῦ ὄρου τούτου σημασίαν. Ν. Ν. Σαριπέλου, Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον. τ. Ι, 1911, σελ. 67 κ. ἐπ. σχετικῶς πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. V. Marcaggi, Les origines de la Déclaration des droits de l'homme de 1789, 2e édit. Paris, Fontemoing, 1912, σελ. 3 κ. ἐπ. Α. Trendelenburg, Dritto naturale sulla base dell' Etica. 1^a versione Italiana sulla 2^a edizione Tedesca, Napoli, 1873, § 153. Ὁμοίως καὶ τὸ Agreement of the people, 1643 τῶν στρατιωτῶν τοῦ Cromwell, ὅπερ ὅμως παρέμεινεν ἐν σχεδίῳ. Βλ. Ch. Borgeaud, Etablissement et révision des Constitutions, σελ. 22 κ. ἐπ.

3) Ἴδου περικοπαὶ τινὲς τῆς συμφωνίας ἐκείνης: «Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ... ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι... συμφωνοῦμεν ἀμοιβαίως διὰ τῆς παρούσης πανηγυρικῆς συμβάσεως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ παρουσίᾳ πάντων ἡμῶν... Δυνάμει τῆς συμβάσεως ταύτης θὰ δημιουργήσωμεν,

Μεταγενεστερώς αἱ διάφοροι Bills of Rights, αἵτινες ἐπικολούθησαν μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν διαφόρων ἀποικιῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς, ἐχαρακτηρίσθησαν ὡσαύτως ὡς κοινωνικὰ συμβόλαια.

Ἀλλὰ καὶ αἱ Διακηρύξεις τῶν δικαιωμάτων καὶ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὡς καὶ τὰ μετέπειτα Συντάγματα καὶ οἱ Συνταγματικοὶ Χάρται τῆς Γαλλίας ἐθεωρήθησαν ὡς κοινωνικὰ συμβόλαια ἢ ὡς ἀνανέωσις τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, συναπτόμενα εἴτε μετὰ τοῦ λαοῦ, εἴτε μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Βασιλέως².

Πράγματι ἤδη ἐν τισι τῶν τελευταίων Cahiers τῶν Tiers Etats, ἀτινα προηγήθησαν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐγί-

θὰ ἐκδώσωμεν καὶ θὰ ἐγκαθιδρύσωμεν τοιούτους δικαίους καὶ ἴσους νόμους, τοιαύτας διατάξεις, τοιαύτας πράξεις, τοιαῦτα Συντάγματα τοιαῦτα ὑπουργήματα... ὡς ἤθελε κριθῆ τοῦτο σκόπιμον διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς ἀποικίας καὶ ὑποσχόμεθα εἰς πάντα ὑπεύθυνον ὑπακοὴν καὶ ὑποταγὴν.» Πρβλ. **F. Atger**, Essai sur l'histoire des doctrines du contrat social, thèse Droit Montpellier, 1906. σελ. 146. **M. Hauriou**, Précis de Droit Constitutionnel, 2e édit. 1929, σελ. 4. **L. Duguit**, Traité κλπ. 2e édit, 1923, II, σελ. 482. **Henry Michel**, L'idée de l'État, thèse Lettres, Paris, 1895, σελ. 32. **G. Jellinek**, Die Erklärung der Menschen und Bürgerrechte, 2. Aufl., Leipzig 1904. **J. Hatshek**, Γενικὸν Δημόσιον Δίκαιον. (Allgemeines Staatsrecht), μετάφρασις μετὰ προσθηκῶν καὶ σημειώσεων ὑπὸ Η. Γ. Κυριακοπούλου, σελ. 4 κ. ἐπ. **Γ. Α. Φαρδῆ**, Συνταγματικὸν Δίκαιον τ. I, Ἀθῆναι, 1931, σελ. λη'.

1) Βλ. **N. N. Σαριπόλου**, Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου καὶ Γενικοῦ Δημοσίου Δικαίου, 1903 σελ. 226. **Α. Σβώλου**, Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 81.

2) Βλ. **Paul Janet**, Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale, 3e édit. Paris, Alcan 1887, τ. II, σελ. 458 : «L'acte même de la déclaration est-il autre chose que le contrat passé entre tous les membres de la communauté selon des idées de Rousseau? N'est — ce pas l'énonciation des clauses et des conditions de ce contrat?» **Α. Σβώλου**, Συνταγματικὸν δίκαιον, σελ. 114.

γνετο λόγος περὶ συνάψεως συμβολαίου μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Βασιλέως¹.

Ἡ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων, ἥτις προηγήθη τοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 μετὰ τοῦ Συντάγματος αὐτοῦ τούτου ἐθεωρήθησαν ὡς συνέπεια ἐξυπακουομένου κοινωνικοῦ συμβολαίου². Ὁμοίως αἱ μεταγενέστεραι διακηρύξεις καὶ τὰ Συντάγματα τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου³.

1) Βλ. **Α. Σβώλε**, Συντ. Δίκ. σελ. 81. **Ν. Ν. Σαριπόλου**, Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, τ. I, 1911, σελ. 67.

2) Ὑπὸ τῆς ιδέας τοῦ «*pacte constitutionnel*» ἦτο διαπεποτισμένη ἡ σκέψις τῶν μελῶν τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως. Πρὸς διαπίστωσιν τούτου θὰ ἤρκει νὰ διατρέξῃ τις τὰ κοινοβουλευτικὰ ἀρχεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Βλ. π. γ. τὸν λόγον τοῦ *Corthou*, 20 Σεπτεμβρίου 1792: «*Nous sommes appelés de toutes les parties de l'empire pour rédiger un projet de contrat social*», ὡς ἐπίσης καὶ τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης. Πρὸβλ. **L. Duguit**, *Traité de Droit Constitutionnel*, 2α ἔκδ. τ. II, 1923, σελ. 482. **Carré de Malberg**, *Contribution à la théorie générale del État*, τ. I, σελ. 51. **F. Atger**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 316 κ. ἐπ. **Α. Σβώλε**, Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 81, 114. Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1791, ἐν περιθωρίῳ τοῦ πρώτου φύλλου αὐτοῦ ἀναγινώσκομεν: «*j'accepte et ferai exécuter, 14 septembre 1791*», μὲ ὑπογραφήν *Louis*, πρᾶγμα ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Βασιλέως. Βλ. ὡσαύτως *titre III, chap. II, art. 1* τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος: «*La Royauté est indivisible et déléguée . . .*», ἀρθρ. 4. «*Le Roi . . . prêtera à la Nation . . . le serment d'être fidèle à la Nation et à la Loi. d'employer tout le pouvoir qui lui est délégué . . .*». *Titre III, chap. IV, art. 1*: «*Au Roi est délégué le soin . . .*».

3) Βλ. Décret du 21 septembre 1792, sur l'acceptation de la Constitution et sur la sauvegarde des personnes et des propriétés' La Convention Nationale déclare:— 1° Qu'il ne peut y avoir de Constitution que celle qui est acceptée par le peuple . . .». Βλ. ὡσαύτως «*Plan de Constitution présentée à la Convention Nationale les 15 et 16 février 1793 l'an II (Constitution Girondine), projet de déclaration des droits naturels, civils et politiques des hommes*», ὅπερ ἀρχεται οὕτω: «*Le but de toute réunion d'hommes en société*

Ἄλλα καὶ τὰ μετεπαναστατικὰ Συντάγματα καὶ οἱ Συνταγματικοὶ Χάρται τῆς Γαλλίας ἐθεωρήθησαν πολλάκις ὡς κοινωνικὰ συμβόλαια¹.

Δέον νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη τῶν Συνταγμάτων - συνθηκῶν εἰσῆχθη ὡσαύτως καὶ εἰς ἄλλα Κράτη² ὡς étant le maintient de leurs droits naturels, civils et politiques, ces droits sont la base du pacte social... καὶ Titre XIII, art. 2: «... en vertu d'un pacte social, exprimé dans une constitution antérieure et librement consentie». Νομίζομεν μάλιστα ὅτι καὶ διὰ τὴν ἔκφρασιν «Convention Nationale» ἐκ τῆς ιδέας τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἐνεπνεύσθησαν.

1) Βλ. π.χ. Décret du Sénat conservateur du 3 avril 1814: «Considérant que, dans une monarchie constitutionnelle, le monarque n'existe qu'en vertu de la constitution ou du pacte social; Que Napoléon Bonaparte... a déchiré le pacte qui l'unissait au peuple français...». Art. 2: «Le peuple français et l'armée sont déliés du serment de fidélité envers Napoléon Bonaparte». Πρὸβλ. Acte du 3 avril 1814, διὰ τῆς ὁποίας τὸ νομοθετικὸν Σῶμα: «considérant que Napoléon Bonaparte a violé le **pacte constitutionnel** κλπ.». Constitution Française, du 6 avril 1814, art. 29. Constitution du 14 janvier, 1852, avr. 25: «Le Sénat est gardien du pacte fondamental,...». Οἱ Συνταγματικοὶ Χάρται ἐθεωροῦντο ὡς συμβόλαια μεταξὺ τοῦ Βασιλέως, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ λαοῦ, εἰς ὃν ὁ Βασιλεὺς ἐξεχώρει ὠρισμένα δικαιώματα, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία: «charte octroyée». Βλ. π.χ. Charte Constitutionnelle du 4 Juin 1814, περὶ τὸ τέλος τοῦ προοιμίου, ἔνθα ὁ Louis XVIII δηλοῖ: «**Nous avons** volontairement, et par libre exercice de notre autorité royale, **accordé et accordons, fait concession et octroi** à nos sujets, tant pour nous que pour nos successeurs, et à toujours, de la Charte constitutionnelle qui suit...». Ὁμοίως ὁ χάρτης τοῦ 1830. Πρὸβλ. **Duguit**, Traité κλπ. τ. II, 2e édit. 1923, σελ. 612 κ. ἐπ. **Barthélemy et P. Duez**, Traité élémentaire de Droit Constitutionnel, Paris, 1926, σελ. 59. **N. N. Σαριπόλου**, Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, τ. I, 1911, σελ. 15 καὶ σημ. β. 4, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία. **A. Σβώλου**, Συνταγματικὸν Δίκαιον. σελ. 115 κ. ἐπ.

2) Βλ. **Flandin**, Les institutions politiques de l'Europe contemporaines, τ. IV (Suède) 1909, σελ. 274 κ. ἐπ. **N. N. Σαριπόλου**, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 64. **A. Σβώλου**, Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 115.

καὶ παρ' ἡμῖν ¹.

Ἡ διάκρισις ἄλλως τε μεταξὺ Συντάγματος καὶ ἀπλοῦ νόμου ² ὡς καὶ ἡ μεταξὺ αὐστηρῶν καὶ ἡπίων Συνταγμάτων τοιαύτη θεωρεῖται ὡς ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἔλκουσα τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ³.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἡ ἀρχὴ τῆς Ἐθνικῆς Κυριαρχίας ⁴, ἡ διακηρυχθεῖσα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ

1) **N. N. Σαρπέλου**, Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου, καὶ Γενικοῦ Δημοσίου Δικαίου, τ. Α'. α', σελ. 26, σημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἐνθ' ἀνωτ. τ. I σελ. 14 κ. ἐπ., 41, 44, 64. κ. ἐπ. 67 κ. ἐπ. **A. Σβώλου**, Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 116, 125 κ. ἐπ. Τοῦ αὐτοῦ. Τὸ νέον Σύνταγμα κλπ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 21 Βλ. ὡσαύτως καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀναφερομένους ἐν τοῖς μνημονευθείσιν χωρίοις συγγραφεῖς, τὰ πρακτικὰ τῶν διαφόρων Συνελεύσεων καὶ τὸ σχέδιον Συντάγματος τοῦ Ρήγα.

2) Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ νόμος ἐθεωρήθη ὑπὸ τινῶν ὡς «le consentement du genre humain». Βλ. **P. Janet**, Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale 3e édit, Paris, Alcan, 1887 τ. I, σελ. 149.

3) Πρβλ. **A. Esmein**, Éléments de Droit Constitutionnel, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 567. **A. Σβώλου**, Πολιτικὴ ἐξουσία καὶ Κυριαρχία (Συμβολὴ εἰς τὴν γενικὴν θεωρίαν τῆς Πολιτείας), Ἀθῆναι, 1917, σελ. 14. Τοῦ αὐτοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 88. ἐπ. 91, 95. **Γ. Φαρδῆ**, Συνταγματικὸν Δίκαιον, I, σελ. μ'. κ. ἐπ.

4) Βλ. **A. Esmein**, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. (280, 284, 541: Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας διὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ XVII αἰῶνος «trouvait sa justification complète et alors incontestée dans la théorie du contrat social telle que l' avait présentée plus nettement qu' aucun autre J.—J. Rousseau. **Giorgio Del Vecchio**, Su la teoria del contratto Sociale, Bologna, 1936, σελ. 75: «Il neso tra cotesti due principi: la sovranità popolare i diritti fondamentali dei cittadini, dedotti ambedue dall' idea del contratto sociale...». Σελ. 78: «La dottrina della sovranità popolare è pertanto legata sin dai principi con quella del contratto sociale...». **Baroli**, Diritto naturale privato e pubblico, Cremona 1837, τ. III, § 29. **Krabbe**, L'idée de l'État (Ἐν Rec. des Cours de l'Acad. de Droit international, 13 — 1926 — III, σελ. 534. **H. Sée**, L'évolution de la pensée politique en France

ἀκολουθηθεῖσα ὑπὸ τῶν πλείστων τῶν μετέπειτα γαλλικῶν Συνταγμάτων, εἰσαχθεῖσα δὲ εἰς τὰ πλείστα τῶν εὐρωπαϊκῶν ὡς καὶ τῶν ἡμετέρων Συνταγμάτων, ὡς καὶ αἱ συναφεῖς πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην: ὁ νόμος ἔκφρασις τῆς γενικῆς βουλήσεως², ἡ λεγομένη δημοκρατικὴ ἀρχή³, αἱ ἀρχαὶ τῆς πλειοψηφίας⁴, τῆς κα-

au XVIIIe siècle, Paris, Giard, 1925, σελ. 156: «Le principe de la souveraineté du peuple conséquence directe du contrat social». **Henry Michel**, L'idée de l'État. Thèse Lettres, Paris, 1894, εἰσαγωγὴν. **Νεοκλέους Καζάζη**. Αἱ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίαι κατὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ φιλοσοφικὴν αὐτῶν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν, Ἀθῆναι, 1881, σελ. 15: «Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς συνθήκης καὶ τῆς ἐκ ταύτης ἀπορροῦσης θεωρίας τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐπανηγύρισε τὸν ὑπέρτατον αὐτῆς θρίαμβον διὰ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως».

1) Βλ. **A. Esmein**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 284. **Giorgio Del Vecchio**, La Dichiarazione dei diritti dell' uomo e del cittadino nella rivoluzione francese, Genova, 1903, σελ. 76.

2) Βλ. **Carré de Malberg**, La loi expression de la volonté générale, Paris, Rec. Sirey, 1931, σελ. 4 κ. ἐπ. **Τοῦ αὐτοῦ**, Réflexions très simples sur l'objet de la science juridique. Ἐν: Recueil d'études sur les sources du Droit, en l'honneur de François Geny, Paris, Sirey, 1934, τ. I, σελ. 192 κ. ἐπ. **Giorgio del Vecchio**, La Dichiarazione dei diritti κλπ., ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 87 κ. ἐπ. **H. Berthélemy**, La volonté générale, fondement du droit. (Ἐν Mélanges Paul Negulesco, Bucarest, 1935, σελ. 125 κ. ἐπ.).

3) **Atger**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 7 κ. ἐπ., σελ. 10 κ. ἐπ. **Duguit**, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 570 κ. ἐπ. καὶ ἰδίᾳ σελ. 603 κ. ἐπ. **Alfredo Bartolomei**, Lezioni di Filosofia del Diritto, 5a ed., Napoli, MCMXXIII—XI, σελ. 305. **J. Barthélemy et Duez**, Traité élémentaire de Droit Constitutionnel, Paris, 1926, σελ. 51 κ. ἐπ. 58 κ. ἐπ., σελ. 62. **Α. Σβάλεου**, Τὸ νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ πολιτεύματος, σελ. 104.

4) Βλ. **Bierling**, Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe, τ. I, 1877, σελ. 76. **A. Esmein**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 288 κ. ἐπ., 308 κ. ἐπ. **Emile Acolas**, Philosophie de la science politique et commentaires de la déclaration des droits de l'homme de 1793, Paris, 1877, σελ. 172.

θολικῆς ψηφοφορίας¹ τῆς πολιτικῆς ἀντιπροσωπείας², ἡ ἀρχὴ τῆς νομικῆς προσωπικότητος τοῦ "Ἔθνους" κ. ἄ. συνεδέθησαν ὡσαύτως πρὸς τὴν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέαν. Ὁ θεσμὸς ὅμως, ὅστις, ὡς παρατηρεῖ ὁ Α. Σβῶλος³, συνεδουάσθη περισσότερο καὶ λογικώτερον πρὸς τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον εἶναι ὁ τοῦ δημοσπονδικοῦ Κράτους⁴.

Τὸ ἐπαναστατικὸν Δίκαιον ἐκ τῆς περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέας ἔλκει τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ ὡς συνέπεια τούτου δικαιολογεῖται. Εἶδομεν πράγματι ὁμιλοῦντες ἰδίᾳ περὶ τῶν Μοναρχομαχῶν ὅτι τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον τοῦ στασιάζειν ἐναντίον τοῦ Βασιλέως ἀνεγνωρίζετο καὶ ἐπεβάλλετο, ὡσάκισ οὗτος παρεβίαζε τὸ μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ συναφθὲν κοινωνικὸν συμβόλαιον. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ «*ractum associationis*» ἐξίχεται ἡ ἰδέα τῆς ἐπαναστάσεως, ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς τὰς χεῖρας τῶν συναψάντων τὸ συμβόλαιον, ὅπως διαλύσωσιν αὐτό⁵.

1) Βλ. **A. Esmein**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 354 κ. ἐπ. Πρβλ. **Duguit**, *Traité* κλπ. ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 586, τ. II, 2e ed. σελ. 442. **Alfred Fouillée**, *La science sociale contemporaine*, Paris, 1880, σελ. 394. **Α. Σβῶλος**, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, Β'. 1, 1935, σελ. 40 κ. ἐπ.

2) Βλ. **A. Esmein**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 402 κ. ἐπ. **Duguit**, *Traité*, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 606 κ. ἐπ. **Barthélemy et Duez**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 95. **Baroli**, ἐνθ' ἄνωτ., τ. III, § 29. Πρβλ. ἐν τούτοις **Guizot**, *Histoire des origines du gouvernement représentatif en Europe*, Bruxelles, 1851, σελ. 96 κ. ἐπ., ὅστις ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ κυβέρνησις δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ.

3) Βλ. **L. Michoud**, *La théorie de la personnalité morale et son application au droit français*, 2e édit., Paris, 1924, τ. II, σελ. 80. **J. Barthélemy et P. Duez**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 59. **L. Duguit**, *Traité* κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 682, 686. **P. Janet**, *Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale*, 3e édit. Paris, Alcan, 1887, τ. II, σελ. 158. **Α. Σβῶλος**, *Τὸ νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ πολιτεύματος*, σελ. 84.

4) Βλ. **Α. Σβῶλος**, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τ. Α'., σελ. 117.

5) Πρβλ. ἐν τούτοις **Carré de Malberg**, *Contribution à la théorie générale de l'État*, τ. I. Paris, 1922, σελ. 133.

6) Βλ. **Carlo Curcio**, *L'ostetrica del Diritto* (Note per la

Πρὸς τὴν αὐτὴν ἰδέαν σχετίζεται καὶ ἡ κοινωνικὴ ἰσχύς, ἣτις ἀποδίδεται εἰς τὴν κοινὴν γνώμην.

Οὐχ ἦττον καὶ πρὸς τὸ 'Ἰδιωτικὸν Δίκαιον' συνεδέθη ἡ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέα, ὡς ἐπὶ παραδείγματι πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν δικαιωμάτων² καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς συμβατικῆς ἐλευθερίας³.

storia del concetto di rivoluzione). 'Εν Rivista internazionale di Filosofia del Diritto, Anno X, Fascicolo VI, σελ. 720 κ. ἐπ. 723, 738, 740 κ. ἐπ., ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. **Ferrari**, Teoria della rivoluzione, Milano, 1874. **J. - L. Brierly**, Le fondement du caractère obligatoire du Droit international. ('Εν. Rec. des Cours de l'Académie de Droit international, 23 - 1928 - III, σελ. 471, ἐνθα γράφει ὅτι ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον δὲν ἐχρησίμευσεν εἰ μὴ «de justification rationnelle du droit le la révolte contre la tyrannie, réelle ou imaginée...». **J. - E. - M. Portalis**, De l'usage et de l'abus de l'esprit philosophique durant de dix - huitième siècle, τ. II, σελ. 300 κ. ἐπ. **P. Janet**, Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale, 3e édit. Paris, Alcan, 1887, II, σελ. 213. **Émile Brehier**, Histoire de la philosophie, I, σελ. 422. **Giorgio Del Vecchio**, Su la teoria del contratto sociale, Bologna, 1906, σελ. 74. **Α. Σβώλες**, Πολιτικὴ ἐξουσία καὶ Κυριαρχία, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 8. **Νεοκλέους Καζάζης**, Διὰ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίαι κατὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ φιλοσοφικὴν αὐτῶν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν, Ἀθῆναι, 1881, σελ. 14.

1) **Panfilo Gentile**, Sulla dottrina del contratto sociale. Appunti storico - critici. Bologna, Zanichelli, MCMXIII, σελ. 103 κ. ἐπ.

2) Βλ. **Giorgio Del Vecchio**, Su la teoria del contratto sociale, σελ. 75. **P. Gentile**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 104. **R. Bonnard**, La conception juridique de l'État. (Extrait de la Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'étranger, Janvier - Février - Mars 1922), σελ. 30 κ. ἐπ.

3) Βλ. **F. Burke**, Riflessioni [sulla Rivoluzione Francese, Ἰταλ. μετάφρ. ὑπὸ V. Beonio - Brocchieri, Bologna, 1930: «Ogni contratto che si stipula dentro un singolo Stato non è che una clausola del grande contratto primordiale...». **Trajan R. Jonasco**, De la volonté dans la formation des contrats. ('Εν Rec. en l'honneur de Fr. Geny, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σελ. 373: «L'origine de ce système

Στενότερον ὅμως ἢ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέα συνεδέθη καὶ συνδέεται ἔτι πρὸς τὸ Διεθνὲς Δημόσιον Δίκαιον¹. Πράγματι ἡ θεωρία τῆς συμβάσεως ὡς θεμελίου τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἀπετέλεσε τοῦλάχιστον μέχρι πρό τινων δεκαετηρίδων τὴν ἀρχουσαν γνώμην. Ἀπὸ τοῦ μεγάλου ὅμως ἰδία πολέμου ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπεκρίθη ὀδριμῶς καὶ ἄλλαι πρὸς ἀντικατάστασιν ταύτην προυτάθησαν θεωρίαι². Ἐν τούτοις ὅμως τελευταίως ἡ συμ-

(τοῦ συστήματος δηλαδή, καθ' ὃ αἱ βουλήσεις τῶν συμβαλλομένων δημιουργοῦσι τὸν μεταξὺ τούτων νόμον) est dans la doctrine du contrat social...».

1) Βλ. **A. Esmein**, ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 280. **Mirkine - Guetzévitch**, L'influence de la Révolution Française sur le développement du Droit international dans l'Europe orientale. Ἐν Rec. des cours de l'Académie de Droit international 22 — 1928 — II, σελ. 299 κ. ἐπ. **J. L. Brierly**, Le fondement du caractère obligatoire du Droit international. Ἐν Rec. des cours de l'Acad. de Dr. intern., 23 — 1928 — III σελ. 471: «Mais c'est un paradoxe curieux qu' on croie encore possible de fonder la société internationale et le droit international sur une doctrine (τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου) aussi discreditée». **Ludwik Ehrlich**, L'interprétation des traités. Ἐν Rec. des cours κλπ. ἐνθ. ἄνωτ., 24 — 1928 — IV, σελ. 62: «... par contre, la théorie du contrat social pourrait bien servir de base au droit international contemporain.». **S. Séfériadès**, Aperçus sur la contume juridique internationale et notamment sur son fondement. (Extrait de la Revue Générale du Droit international public, Mars — Avril 1936, σελ. 131, κ. ἐπ. 133 κ. ἐπ.). **Φρ. Βαλλήνδρα**. Ἡ θετικὴ νομικὴ ἐπιστήμη (Μελέτη τῆς νομικῆς φιλοσοφίας), Ἀθῆναι, 1930, σελ. 10.

2) Βλ. π.χ. **L. Duguit**, Traité κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., I. σελ. 184 κ. ἐπ. 713 κ. ἐπ. **M. Réglade**, Perspective qu' ouvrent les doctrines objectivistes du Doyen Duguit pour un renouvellement de l'étude du Droit international public, (ἐν Revue Générale de Droit international public, 1930, σελ. 380 κ. ἐπ. **N. Politis**, Les nouvelles tendances du Droit international, Paris, Hachette, 1927. Τοῦ αὐτοῦ, La justice internationale, Paris, Hachette, 1924. Τοῦ αὐτοῦ Le problème des limitations de la souveraineté et la théorie de l'abus de droits dans les rapports internationaux. (Ἐν Rec. des Cours de l'

βατική θεωρία φαίνεται κατάκτωσα και πάλιν ἔδαφος¹ εἰς τρόπον ὥστε θὰ ἡδυνάμεθα ἴσως σήμερον νὰ ὀμιλήσωμεν, προκειμένου περὶ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, περὶ ἀναβιώσεως τῆς περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέας.

Θεωρεῖται οὕτως ὅτι τὸ Διεθνὲς Δίκαιον θεμελιούται ἐπὶ τῶν μεταξὺ τῶν διαφορῶν Πολιτειῶν συνθηκῶν², ἢ ἐπὶ τῶν διεθνῶν ἐθίμων, ἅτινα καὶ ταῦτα θεωροῦνται ὡς προῖόν σιωπηρῶς συμβάσεως (pactum tacitum)³.

Καὶ αὕτη αὕτη ἡ ἀρχὴ : «pacta sunt servanda» θεωρεῖται

Académie de Droit international, VI 1925 — 31, σελ. 5 κ. ἐπ. Τοῦ αὐτοῦ, Duguit et le Droit international. (Ἐν Archives de Philosophie du droit et de Sociologie juridique, 1932. Scelle, La doctrine de L. Duguit et le fondement de Droit des gens. (Ἐν Archives de Philosophie du droit κλπ., ἐνθ. ἄνωτ. 1932). Τοῦ αὐτοῦ, Précis du Droit des gens, Paris, Sirey, τ. I, 1932, τ. II, 1935. Hans Kelsen, Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1925. Τοῦ αὐτοῦ, Das problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts, Tübingen 1920. Τοῦ αὐτοῦ, Les rapports de système entre le Droit interne et le Droit international public (Ἐν Cours de l'Acad. de Dr. intern. τ. 14, 1926, IV, σελ. 227. κ. ἐπ.) Alf. Verdross, Le fondement du Droit international (Ἐν Rec. des Cours de l'Acad. de Dr. international, 1927, σελ. 275 κ. ἐπ. Τοῦ αὐτοῦ, Die verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft 1926. Krabbe, Die moderne Staatsidee, 1919. G. Chklaver, Le Droit international dans ses rapports avec la philosophie du Droit, 1929. Κ. Τσάτσου. Αἱ φιλοσοφικαὶ βάσεις τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου. Ἐν Ἀρχεῖῳ Φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν, 1930, σελ. 115 κ. ἐπ.

1) Βλ. σχετικῶς τὴν ἄνωτέρω μνημονευθεῖσαν μελέτην τοῦ S. Séfériadès καὶ τοὺς ἐκεῖ ἀναφερομένους συγγραφεῖς.

2) S. Séfériadès, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 131 κ. ἐπ. 133 κ. ἐπ. J. Spiropoulos Théorie générale du Droit international, Paris, 1930, σελ. 88 : «D'après la doctrine dominante les Etats sont, il est vrai, les législateurs du droit international».

3) Βλ. S. Séfériadès, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 131 κ. ἐπ. 133 κ. ἐπ. 152, 156 κ. ἐπ. 164, 173 I. Γ. Σπυροπούλου, Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον. Σύστημα τῆς θεωρίας καὶ πρακτικῆς τοῦ Δημοσίου Διεθνοῦς Δικαίου, Ἀθήναι, 1938, σελ. 25.

ὑπό τινων ὡς ἔλκουσα τὴν ἰσχὺν αὐτῆς ἐκ συμβάσεως, τουτέστιν ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν Ἑθνῶν¹.

Ἡ λεγομένη θεωρία τῶν «θεμελιωδῶν δικαιωμάτων τῶν Κρατῶν», ἐκ τῆς περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέας θεωρεῖται ὡς ἀπορρέουσα². Τὰ Κράτη κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην λογίζονται ὡς ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελοῦντα καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς τιτλοῦχα φυσικῶν δικαιωμάτων προμοίων πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἐν φυσικῇ καταστάσει εὐρεθέντων ἀρχικῶς ἀτόμων,

Πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου συνδέεται ὡσαύτως καὶ ἡ περίφημος θεωρία τοῦ *Tierpel*³, καθ' ἣν τὸ Διεθνές

1) Βλ. *Séfériadès*, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 134: «Le caractère consensuel de *tacitum pactum* du droit international coutumier était généralement enseigné jusqu' à une certaine époque, la règle *pacta sunt servanda*, elle-même, fut considérée presque jusqu' à nos jours, comme se basant sur une acceptation coutumière, c'est—à—dire comme étant apparue à la suite d' un consentement tacite de l'humanité, depuis les temps les plus reculés de la civilisation». Βλ. ὡσαύτως σελ. 173.

2) *L. Duguit*, *Traité κλπ.*, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I « 1 σελ. 715 κ. ἐπ. *N. Politis*, *Le problème des limitations de la souveraineté κλπ.* ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 15. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Les nouvelles tendances du Droit international*, Paris, Hachette, 1927, σελ. 36 κ. ἐπ. *M. Réglade*, *Perspective qu' ouvrent les doctrines objectivistes du Doyen Duguit* κλπ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 384 κ. ἐπ. 388. *J.—L. Brierly*, *Le fondement du caractère obligatoire du Droit international*, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 470. κ. ἐπ. *Gilbert Gidel*, *Droits et devoirs des nations; la théorie classique des droits fondamentaux*, 'Ev *Rec des Cours de l'Acad. de Dr. international*, 1925 V, σελ. 541 κ. ἐπ. *Pillet*, *Les droits fondamentaux des Etats* ('Ev *Rev. générale de Droit international* V, 1898, σελ. 66 κ. ἐπ. 236 κ. ἐπ. *Cavaglieri*, *I diritti fondamentali degli Stati nella società internazionale*, 1906.

3) Βλ. *Heinrich Tierpel*, *Völkerrecht und Landesrecht*, 1899 καὶ Γαλλ. μετάφρασιν ὑπὸ τὸν τίτλον *Droit international et Droit interne*, μετ. *R. Brunet*, Paris, Pedone, 1920. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Les rapports entre le Droit interne et le Droit international*. ('Ev *Rec. des Cours de l'Acad. de Dr. international*, I, 1920). Ἐπὶ τῆς θεωρίας

Δικαιον πηγάζει ἐκ τῆς κοινῆς βουλήσεως (*Genieinwille*), ἣτις μορφοῦται ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν βουλήσεων τῶν κατ' ἰδίαν Κρατῶν¹. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ *Triepel* ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι ἡ κοινὴ αὕτη βούλησις ἀπορρέει ἐκ μιᾶς «*Vereinbarung*»², ἣν διαστέλλει ἀπὸ τῆς συμβάσεως κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ τὰ συμφέροντα τῶν συμβαλλομένων ἀντιτίθενται πρὸς ἀλλήλα, ἐν ᾧ ἐν τῇ «*Vereinbarung*» πρόκειται περὶ κοινοῦ ἢ ὁμοίου συμφέροντος³. Οὐχ ἥτιον ὁμως, ἐὰν λάβωμεν τὸν ὅρον σύμβασις ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν, ὡς συνήθως λαμβάνεται οὗτος εἰς τὰς διαφοροὺς περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρίας, καὶ τὸ σύστημα τοῦ *Triepel* περιπίπτει εἰς τὰς θεωρίας ταύτας⁴.

Δέον νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἐκ συνθήκης ἀπέρρευσε καὶ ἡ Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν, τὸ δὲ σύμφωνον ταύτης τοῦλάχιστον κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν διατάξεων αὐτοῦ καὶ κατὰ γενικὸν κανόνα ἐκ τῆς συμβατικῆς ἀρχῆς ἐνεπνεύσθη⁵.

τοῦ *Triepel* βλ. **Verdross**, *Le fondement du Droit international*, ἐνθ' ἄνωτ. **I. Γ. Σπυροπούλου**, *Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17 κ. ἐπ. **Τοῦ αὐτοῦ**, *Théorie générale du Droit International*, σελ. 92 κ. ἐπ. **S. Séfériadès**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 133, σημ. 1. **J. - L. Brierly**, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 484 κ. ἐπ. **G. Di Meglio**, *Diritto internazionale e diritto naturale*, (*Ev Studium*, anno XXIV No 10-11, 1933, σελ. 578 κ. ἐπ.). **Charles de Visscher**, *Contribution à l'étude des sources du Droit international*. (*Ev Rec. d'études sur les sources du Droit en l'honneur de François Geny*, τ. III, σελ. 390 κ. ἐπ.).

1) Βλ. **Triepel**, *Droit international et Droit interne*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 27 κ. ἐπ. 31, 32.

2) Βλ. **Triepel**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 45 κ. ἐπ., 52 κ. ἐπ., 57 κ. ἐπ.

3) Βλ. **Triepel**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 37 κ. ἐπ., 52 κ. ἐπ., 54 κ. ἐπ., 57 κ. ἐπ.

4) Πρβλ. **Alf. Verdross**, *Sur le fondement du Droit international*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 275. **Ch. de Fisscher**, *Contribution à l'étude des sources du Droit international*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 290: «A bien voir les choses, l'explication de *Triepel* n'est qu'une transposition de la doctrine du contrat social dans l'ordre des relations juridiques internationales».

5) **I. Σπυροπούλου**, *Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον*, σελ. 3. **Gior-**

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ κοινῇ σκέψει ἡ ἰδέα τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου εὗρηται ἐρριζωμένη καὶ σήμερον ἔτι, καίτοι κατὰ τρόπον διάχυτον, ὑποσυνείδητον καὶ ὑπολειμματικόν. Ἐπὶ τοσοῦτον τὸ δόγμα τῆς πλειοψηφίας ἔχει κατακτήσει τὴν κοινὴν γνώμην, ὥστε οὐδ' ὑποψία κἄν γεννᾶται, ὅτι περὶ τῆς ἀπολύτου ἀξίας τοῦ δόγματος τούτου εἶναι δυνατὴ ἀμφισβήτησις. Ἡ θέσις, ἐν κοινῇ συζητήσῃ, τοῦ προβλήματος τῆς δικαιολογίας τῆς ἰσχύος τῆς θελήσεως τοῦ μείζονος ἀριθμοῦ καὶ καὶ κατὰ μείζονα λόγον τῆς παμψηφίας θὰ ἐθεωρεῖτο τοῦλάχιστον ὡς παραδοξολογία. Ἡ ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν δικαιολογίαν τῆς ἰσχύος αὐτῆς· θεωρεῖται ὡς ἀλήθεια ἀφ' ἑαυτῆς φανερά καὶ ἀνεπίδεκτος ἀμφισβήτησεως, Δὲν ἐπιδέχονται κἄν συζητήσιν οὔτε τὸ ποιὸν τῶν ἀποτελούντων τὴν πλειοψηφίαν, οὔτε τὸ περιεχόμενον τῆς βουλήσεως αὐτῆς, οὔτε οἱ παραγωγικοὶ τῆς βουλήσεως αὐτῆς λόγοι. Ἀρκεῖ ἡ βούλησις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τῆς ὀλότητος, ἡ ἔστω καὶ τῆς πλειοψηφίας, ὅπως προσδώσῃ ἠθικὴν καὶ νομικὴν ἰσχὺν εἰς τὸ ἀντικείμενον ταύτης. Τὸ κριτήριον τῆς ἰσχύος ἢ μὴ τῶν ἠθικῶν καὶ νομικῶν θεσμῶν ἔγκειται ἐν τῇ συμφωνίᾳ, ἢ ἀσυμφωνίᾳ τούτων πρὸς τὴν βούλησιν ἐκείνην. Τὸ ρητὸν «*vox populi vox Dei*» συνοψίζει ἐπιγραμματικώτατα τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ἧς ἡ παράβασις θεωρεῖται ὡς ἀληθῆς ἱεροσυλία.

Χωρὶς νὰ ἔχωμεν πρόθεσιν τινα, ὅπως ἐκφέρωμεν κρίσεις πολιτικῆς φύσεως, ἀλλ' ἀπλῶς ὅπως ἀρυσθῶμεν ἐκ τοῦ προσφάτου παρ' ἡμῖν παρελθόντος παραδείγματος, ὑπενθυμίζομεν τὴν περίπτωσηιν τοῦ τῷ 1933 ἐκτραγέντος ἐπαναστατικοῦ κινήματος Πλαστήρα. Ἐνθυμούμεθα πόσον τὸ κίνημα ἐκεῖνο ἐθεωρήθη στερούμενον «ἠθικῆς βάσεως» καὶ πόσῃν κοινωνικῇ ἀντίδρασιν προῦκάλεσεν, ἀκριβῶς ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἐξεργάγη ἀμέσως μετὰ τὰς τότε ἐκλογὰς καὶ ἐτίθειτο ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν ἐκφρασθεῖσαν ὑπὲρ τοῦ λαϊκοῦ κόμματος πλειοψηφίαν.

gio Del Vecchio, Stato e Società degli Stati (Estrato dalla Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto, Anno XII—Fase. I) Roma, 1932. **Sergio Panunzio**, Introduzione alla Società delle Nazioni, Ferrara, 1920.

Ἡ γενικὴ συγκατάθεσις θεωρεῖται οὕτως ὡς ὁ φυσικὸς τρόπος συγκροτήσεως τῆς συγχρόνου κοινωνίας καὶ ὡς ἡ διατύπωσις τῆς ἀξίας τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἅπαντες ἐνστικτῶς ἀναφέρονται εἰς τὴν συγκατάθεσιν ταύτην, ἣτις καὶ μόνη προσδίδει εἰς τοὺς θεσμοὺς τούτους ἀξίαν καὶ καθιστᾷ αὐτοὺς τρόπον τινὰ ἱεροῦς.

Ἡ κοινὴ συνείδησις ἔχει ἐπὶ τοσοῦτον ἐμποτισθῆ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, ὥστε καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἰ βία ἐπιβαλλόμεναι ἐπαναστάσεις νὰ εὐρίσκωσι δικαιολογίαν ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ ὅτι προεξοφλοῦσι τὴν διάχυτον λαϊκὴν θέλησιν, εὐθύς δὲ μετὰ τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν ἐπικράτησιν σπεύδουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπως ὑποβληθῶσιν ὑπὸ τὴν λαϊκὴν ἐτυμηγορίαν¹, προκηρῦσσουσαι ἐκλογάς, ἢ δημοψηφίσματα. Ἐπὶ τοσοῦτον ἡ πλειοψηφία θεωρεῖται ἀναγκαία, ὥστε αἱ ἐπαναστάσεις νὰ προσπαθῶσιν ἐνίστε, ὅπως ἐπιτύχωσι ταύτην πάση θυσίᾳ, ὀχυρούμεναι ἐν ἀνάγκῃ καὶ ὄπισθεν μετημφισμένων ἀκόμη πλειοψηφιῶν, ἐπιτυγχανομένων διὰ καλπονοθεύσεων, ἢ διὰ μέσων ἀντικειμένων πρὸς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀβιάστου φρονήματος τῶν πολιτῶν.

Οὐδ' αὐτὰ τὰ σύγχρονα δικτατορικὰ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ καθεστῶτα ἐτόλμησαν ν' ἀνατρέψωσιν ἀναφανδὸν τὴν ἀρχὴν τῆς πλειοψηφίας· γίνεται δὲ ἐν αὐτοῖς προσπάθεια, ὅπως ἀποδείξωσιν, ὅτι οὐδόλως τὰ καθεστῶτα ταῦτα ἀντίκεινται πρὸς τὴν δημοκρατικὴν ἀρχήν, ἐφ' ὅσον ὑποστηρίζεται ὅτι κατὰ βάθος ἡ ἐξουσία τῶν δικτατόρων ἐδράζεται ἐπὶ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως. Οὐδαμῶς δὲ προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ προβλήματος ἂν καὶ κατὰ πόσον αἱ δικτατορίαι αὐταὶ τυγχάνωσιν ἢ οὐ συμβιβασταὶ θεωρητικῶς πρὸς τὴν δημοκρατίαν καὶ ἂν εἰς τὰ ἀνωτέρω καθεστῶτα ὑφίστανται αἱ προϋποθέσεις τῆς λειτουργίας ἀληθοῦς δημοκρατικοῦ πολιτεύματος².

1) Βλ. **Henry Berthélemy**, *La volonté générale, fondement du droit*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 130.

2) Ἐπὶ τῆς σχέσεως τοῦ φασισμού πρὸς τὴν δημοκρατικὴν ἀρχήν βλ. **Sergio Panunzio**, *Appunti di Dottrina generale dello*

Λέον τέλος νὸ προσθέσωμεν, πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς παρούσης παραγράφου, ὅτι οὐ μόνον ἡ ἰδέα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔκφρασις κοινωνικὸν συμβόλαιον διετηρήθη ἐν τινι μέτρῳ ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει χρησιμοποιουμένη ἐνίοτε ὑπὸ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ τοῦ ἡμερησίου τύπου.

§ 6. Συμπεράσματα τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἐπισκοπῆσεως.

Τὰ συμπεράσματα τῆς ἱστορικῆς τῶν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωριῶν ἐπισκοπῆσεως συμπίπτουσι πρὸς ὅσα ἀρχόμενοι τῆς πραγματεύσεως τοῦ παρόντος κεφαλαίου (σελ. 11 κ. ἐπ.) προυτάξαμεν : "Ὅτι δῆλα δὴ ἡ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέα χρονολογεῖται ἀπὸ παλαιοτάτης ἐποχῆς, ὅτι ὁ τελευταῖος τῆς ἰδέας ταύτης ἐκπρόσωπος οὐδαμῶς τυγχάνει ὁ J. J. Rousseau, ἀλλ' ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη, ὡς τοῦτο κατεδείχθη σαφῶς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δύο προηγουμένων παραγράφων, ἐκτείνεται, καίτοι ὑπὸ μορφῆν ὀλιγώτερον παραδροξολόγον, καὶ κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν εἴτε ρητῶς, εἴτε λανθάνουσα, εἴτε ὑπὸ τὴν γνησίαν αὐτῆς μορφῆν, εἴτε μετημφισμένη, ἐμμόνως ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ καὶ πρὸ παντὸς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ Δημοσίου Δικαίου καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, εὔρηται δὲ καὶ σήμερον ἔτι ἐρριζωμένη ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει.

Κατεδείχθη ὡσαύτως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ὅτι ἡ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἰδέα ἀναλύεται εἰς

Stato. Parte speciale (Teoria generale dello Stato Fascista), Anno accademico, XI E. Γ., 1932 - 1933, σελ. 27, 44, 55, 57, 71, ἰδίᾳ 85 κ. ἐπ., 117, 119, 124. **Corazd Kusej**, *Sobrana Demokracija, njene teoreticne osnove in prakticne oblike*. (La Démocratie contemporaine, ses fondements théoriques et formes actuelles (resumé), Ljubljana, 1933, σελ. 71 κ. ἐπ. 75. *L'organistation syndicale et corporative italienne*, ἔργον ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν corporationi, Roma, Tipografia operaja Romana, 1933, σελ. 130. **Α. Σβώλου**, *Τὸ νέον Σύστημα* κλπ., ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 98 κ. ἐπ. 118.

πλείστας ὕσας θεωρίας ποικίλας καὶ ἀνομοιογενεῖς πρὸς ἀλλήλας.

Προέβημεν εἰς τὰν ἔκθεσιν τῶν κυριωτάτων τῶν θεωριῶν τούτων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τῶν ὑποστηρικτῶν ἐκάστης θεωρίας συγγραφέων· μετεβάλομεν δὲ τὴν σειρὰν ταύτην ἐπ' ἐλάχιστον καὶ ἐφ' ὅσον ἡ μεγάλη πνευματικὴ τινῶν τῶν συγγραφέων τούτων πρὸς ἀλλήλους συνάφεια ἐπέβαλλε τοῦτο.

Ἀπεφύγομεν ἐπιμελῶς, ὅπως διατυπώσωμεν γενικὸν τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου ὄρισμόν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, κατετάξαμεν συγγραφεῖς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες χαρακτηρίζονται συνήθως ὡς τοιοῦτοι, ἢ ἐξ ἐκείνων, ὧν αἱ θεωρίαι ἔχουσι πρὸς τὰς τῶν εἰρημένων συγγραφέων τοιαύτας ὁμοιότητα.

Ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ, ὃν ἡ ἱστορικὴ αὕτη ἐπισκόπησις προυτιθετο, περιορίσθημεν εἰς ἀπλὴν τῶν διαφόρων θεωριῶν σκιαγράφησιν.

Συστηματικὴ τῶν θεωριῶν τούτων ἀνάπτυξις θ' ἀπῆται ἀσυγκρίτως ὀγκωδεστέραν ἐργασίαν· ἐπιμελῆ καὶ ἐκτενῆ ἔκθεσιν ἐκάστης θεωρίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ὅλον πολιτικὸν καὶ φιλοσοφικὸν οὐστήμα τῶν ἐκάστοτε συγγραφέων. Θὰ ἔδει ἐκ παραλλήλου πρὸς καλυτέραν κατανόησιν ὅπως ἐκθέσωμεν οὐχὶ μόνον τὴν ἱστορίαν τῶν θεωριῶν τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ταύτας ὑποστηριζόντων συγγραφέων. Θὰ ἔδει κατόπιν, ὅπως γίνῃ προσπάθεια κατατάξεως τῶν θεωριῶν τούτων κατὰ κατηγορίας, βάσει εἰδικῶν κριτηρίων. Ὡς τοιαῦτα κριτήρια θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι τὰ ἀκόλουθα :

Ἡ διάκρισις τοῦ *pactum associationis* ἢ *societatis*, ἢ *unionis* ἀπὸ τοῦ *pactum subjectionis* (*Staatsvertrag*, ἢ *Herrschaftsvertrag*, ἢ *Subjectionsvertrag*, ἢ *contrat politique*, ἢ *contrat du gouvernement* κ.λ.π.). Ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν ἐν μόνον κοινωνικὸν συμβόλαιον παραδεχομένων θεωριῶν καὶ ἐκείνων, αἵτινες παραδέχονται πλείονα τοιαῦτα. Ἡ διάκρισις τῶν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωριῶν βάσει τοῦ ἀντικειμένου τοῦ συμβολαίου, (διάκρισις μεταξὺ τῶν θεωριῶν, αἵτινες θέτουσιν ὡς

ἀντικείμενον τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου τὴν ἴδρυσιν τῆς Κοινωνίας καὶ ἐκείνων, αἵτινες θέτουσι τὴν ἴδρυσιν τῆς Πολιτείας). Ἡ διάκρισις βάσει τῶν συμβαλλομένων μερῶν, (συμβόλαιον μεταξὺ λαοῦ καὶ Βασιλέως, μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας πρὸς ἀλλήλα, ὡς π. χ. μεταξὺ πλουσίων καὶ πενήτων, μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν κ.λ.π.). Ἡ διάκρισις βάσει τῶν αἰτίων, ἅτινα ἤγαγον τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν σύναψιν τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. Διάκρισις βάσει τοῦ περιεχομένου τοῦ συμβολαίου καὶ τῶν διαφορῶν αὐτοῦ ὄρων (ἀπαλλοτριώσεις ἐξ ὀλοκλήρου ἢ ἐν μέρει τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων). Διάκρισις βάσει τοῦ τρόπου τῆς συνάψεως τοῦ συμβολαίου (π. χ. συμβόλαιον ῥητῶς, ἢ σιωπηρῶς συναφθέν). Διάκρισις τῶν ἀντιλαμβανομένων τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον ὡς συναφθέν στιγμιαίως καὶ ἅπαξ διὰ παντὸς ἀπὸ τῶν θεωρούντων τοῦτο ὡς διαρκῶς ἀνανεούμενον κ.λ.π.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, διάκρισις μεταξὺ τῶν θεωρούντων ταύτην ὡς κατάστασιν ἐν τελείᾳ ἀπομονώσει διαβιώσαντος ἀνθρώπου καὶ ἐκείνων, οἵτινες ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ἡ φυσικὴ τοῦ ἀνθρώπου κατάστασις ἦτο ἤδη κοινωνικὴ, καὶ οἵτινες κατ' ἀκολουθίαν παραδέχονται φυσικὴν κοινωνίαν, ἣν διακρίνουσι τῆς πολιτικῆς τοιαύτης. Διάκρισις μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες φαντάζονται τὴν φυσικὴν κατάστασιν ὡς κατάστασιν πολέμου ἀπάντων κατ' ἀπάντων, ἐνθα «*homo homini lupus*» καὶ ἐκείνων, οἵτινες φαντάζονται ταύτην ὡς χρυσοῦν τρόπον τινα αἰῶνα, ὡς εἶδος ἐπιγείου παραδείσου. Διάκρισις μεταξὺ τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι ὁ ἐν φυσικῇ καταστάσει διαβιώσας ἄνθρωπος ἐκέκτητο ἤδη ἠθικὴν, ἔστω καὶ στοιχειώδη, συνείδησιν καὶ τῶν ἀρνούμενων τοῦτο κ.ο.κ.

Ὅσον ἀφορᾷ ὁμοῦ καὶ εἰς τὰ δύο ἀνωτέρω τῆς ἰδέας τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου συστατικὰ στοιχεῖα, τὸ τῆς φυσικῆς καταστάσεως καὶ τὸ τοῦ κοινωνικοῦ, καθαρῶς εἰπεῖν, κοινωνικοῦ συμβολαίου, διάκρισις μεταξὺ τῶν θεωρούντων τὸσον τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ὅσον καὶ τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον ὡς ἐμπειρικὰ γεγονότα πράγματι λαβόντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ χώραν καὶ ἐκεί-

νων, οἷτινες θεωροῦσι ταῦτα ὡς «ιδέας», ὡς «λογικὰ ἀξιώματα», ὡς «ἀξιολογικὰ κριτήρια» τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Δικαιοσύνης, βάσει τῶν ὁποίων θὰ ἔδει, νὰ ὀργανωθῶσιν αἱ Κοινωνίαι καὶ αἱ Πολιτεῖαι κ. ο. κ.

Μετὰ τὴν τοιαύτην ὡς ἄνω κατάταξιν τῶν διαφόρων θεωριῶν θὰ ἔδει κατόπιν, ὅπως ἐξετασθῆ ἂν καὶ κατὰ πόσον θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐξεύρεσις ἐνιαίου τινὸς γνωρίσματος, κοινῶ ἀπάσαις ταῖς θεωρίαις ταύταις, βάσει τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ δοθῆ γενικὸς ὁρισμὸς τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. Πάντα ὅμως ταῦτα, ὡς εὐνόητον τυγχάνει, προὔποθέτουσι λίαν ἐκτενῆ ἀνάπτυξιν· ἡμεῖς δὲ δὲν ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον, ὅπως προβῶμεν ἐν ταῦθα εἰς τὴν ὡς ἄνω κατάταξιν, ἥτις ἄνευ ἐπαρκοῦς ἀναπτύξεως καὶ ἐπακριβοῦς δικαιολογίας θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ αὐθαίρετος, τὴν δὲ ἐκτενῆ τῶν θεωριῶν τούτων ἀνάπτυξιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον δὲν ἀποπειρώμεθα.

Δέον ἐν τούτοις νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἡμῶν αὕτη ἐπισκόπησις συμπληροῦται ἐν τινι μέτρῳ διὰ τῆς μελέτης τῶν δύο τελευταίων τοῦ ἔργου τούτου κεφαλαίων, εἰς ἃ καὶ παραπέμπομεν.

Πάντως ὅσα ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ ἐξετέθησαν εἶναι ἤδη ἐπαρκῆ, ὅπως κατανοηθῆ, ὅτι συζήτησις περὶ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῶν εἰρημένων προὔποθέσεων, ἐφ' ὅσον εἶδομεν ὁποίαν πλουσίαν ποικιλίαν θεωριῶν καὶ ὁποίαν ἀπειρίαν διχογνωμιῶν, ἠγειρεν ἡ ἔκφρασις κοινωνικὸν συμβόλαιον. Πῶς λοιπὸν ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐπ' αὐτοῦ συζήτησις :

Εἶναι ὅμως ἀπὸ τοῦδε δυνατὴ ἡ συζήτησις κεχωρισμένως μιᾶς ἐκάστης τῶν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωριῶν, κατ' ἐκλογὴν καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅπως καθορίσωμεν ἐπακριβῶς περὶ ποίας θεωρίας πρόκειται.

Βάσει τῶν ἀνωτέρων σκέψεων ἐξελέξαμεν πρὸς συζήτησιν μίαν ὠρισμένην θεωρίαν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου. Περὶ τῆς θεωρίας ὅμως ταύτης δὲν ἐγένετο εἰσέτι λόγος ἐν τῇ παρουσῇ

ἱστορικῇ ἐπισκοπῇ. Ἀποκαλοῦμεν τὴν θεωρίαν ταύτην κλασ-
σικήν, περιοριζόμεθα δ' ἐνταῦθα ἀπλῶς ὅπως μνημονεύωμεν
ταύτην, ἐφ' ὅσον ἡ ἔκθεσις καὶ ἡ κριτικὴ αὐτῆς ἐξέτασις θέλει
ἀποτελέσει ἀντικείμενον τῶν ἐπομένων κεφαλαίων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ